

**Становлення і розвиток бібліографічної діяльності
Науково-технічної бібліотеки Львівської політехніки
у 40-50 роках ХХ століття**

Белоус Ірина Олександрівна

Заступник директора НТБ Національного університету
«Львівська політехніка»,
e-mail: ntb@lp.edu.ua

У 1944 році після визволення Львова від гітлерівців відновлюється діяльність Львівської політехніки, яка на той час відсвяткувала свій сторічний ювілей. Бібліотека, яка під час війни зазнала величезних втрат: це і пограбовані фонди і пошкоджені будинки, поступово налагоджувала свою діяльність.

З жовтня 1947 року директором бібліотеки призначають Кирилова Йосафа Мамонтовича, який все своє життя присвятив бібліотечній справі і пропрацював директором НТБ до 1954 року. За цей короткий період своєї діяльності Кирилов зробив дуже багато для організаційного становлення бібліотеки. Завдяки його ентузіазму та знанню бібліотечної справи відбулися суттєві зміни в діяльності бібліотеки. Значно зросли фонди, запроваджені нові форми роботи, перевірено і впорядковано фонди та каталоги, організовано бібліографічну справу. Про нього писали в газеті «Радянський студент» як про «прекрасного організатора і знавця бібліотечної справи»¹.

У 40–50 рр. ХХ ст. одним із головних завдань бібліотеки було налагодження бібліографічної роботи, зокрема підвищення якості обслуговування шляхом розгортання інформування викладачів, наукових працівників та студентів, формування довідково-бібліографічного апарату бібліотеки і укладання бібліографічних матеріалів за тематикою робіт науково-дослідного сектора.

Одним із досягнень колективу бібліотеки того періоду було налагодження бібліографічної роботи, яка до цього часу не

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності
бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів,
Україна

проводилася. У 1947 році було створено відділ бібліографії, який розпочав різноманітну за масштабами та тематикою діяльність. Штат відділу у 1947 році складав 3 особи.

У постанові Ради Львівського політехнічного інституту «Про роботу науково-технічної бібліотеки у 1949 році» від 22 березня 1950 року зазначається, що останнім часом значно збільшилася та зміцніла бібліографічна робота бібліотеки. Так, у 1949 році було видано 900 усних та 80 письмових довідок, надано 90 індивідуальних інформаційних повідомлення, опубліковано 32 огляди в газеті інституту, підготовано 22 бюлетені нових надходжень. Штат відділу бібліографії у 1949 році складав 4 працівника. Разом з тим у цій постанові підкреслюється, що недостатню оперативність та диференціацію інформаційної бібліографії можна пояснити відсутністю в бібліотеці розмножувальної бази.

Було налагоджено довідково-бібліографічне обслуговування читачів бібліотеки, зокрема бібліографічною інформацією за їх запитамі. Довідки, що надавала бібліотека читачам в цей період, були різноманітні як за характером, так і за формою подання інформації. Наприклад, у 1949–52 рр. було надано такі тематичні довідки:

- для виконання науково-дослідних робіт в інституті: електричні машини, трансформатори, гідрування та синтез штучного рідкого палива, газова цементация та ін.

- для підготовки до лекцій: розвиток народного господарства Львівської області та ін.

- для практичної роботи заводів: брикетування кам'яного вугілля (завод «Сільмаш»), підземне зберігання газу (Укргаз) та ін.

- для доповідей у наукових гуртках: рідке шлаковидалення, політехнізація навчання та ін.

У 1950 році тільки студентам інституту було надано 616 довідок, професорсько-викладацькому складу – 258 довідок, у тому числі 72 письмові. У 1953 році кількість наданих довідок

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

зростає до 1.405. Студентам у 1953 р. було надано 929 довідок, що говорить про значне розширення інформаційно-бібліографічного обслуговування студентів (66 % загальної кількості довідок).

Зверталися до відділу бібліографії з бібліографічними запитами також і представники промисловості міста Львова. Так у 1950 році їм було надано 108 довідок.

Для виконання окремих інформаційних запитів бібліотека замовляла тематичні довідки у бібліотеках Києва і Москви. Так у 1950 році для наукових працівників інституту було отримано від найбільших бібліотек Москви 10 бібліографічних списків, які були складені спеціально для нашої бібліотеки. У 1953 році кількість отриманих бібліографічних списків із центральних бібліотек за замовленнями читачів уже складає 40 примірників.

З 1949 року розпочалася регулярна робота з надання індивідуальної бібліографічної інформації провідним науковцям інституту.

У 1950 році було обслужено 20 наукових працівників, які отримали 86 бібліографічних інформаційних повідомлень. Ці інформаційні продукти переважно містили списки нової літератури з тої чи іншої наукової теми. Так, наприклад, проф. Рабинович А.І. за темою «Швидкісне різання металів» отримав у 1950 році бібліографічні відомості 150 назв публікацій, а доцент Юрженко Т.І. у 1950 році за темою «Полімеризація» – 86 назв видань, а у 1952 році був поінформований за темою «Високополімери».

З серпня 1949 року розпочалося підготовка інформаційних бібліографічних оглядів для факультетів інституту. Огляди щомісяця представлялися на вітринах, обладнаних на кожному факультеті, і містили:

- списки назв журналів зі спеціальностей факультету із зазначенням номерів, отриманих бібліотекою;
- аналітичний розпис змісту нових номерів журналів та «Праць» інших навчальних закладів за профілем факультету;

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

- анотації авторефератів дисертацій;
- анотації рецензій на нові підручники та посібники;
- реферати перекладів статей з іноземних журналів;
- анотації нових праць наукових працівників ЛПІ.

Так, у 1949 році було підготовлено 24 таких огляди, а в 1950 та 1951 році для 8 факультетів було створено по 60 інформаційних продуктів.

На початку 1950 року перед бібліографічним відділом постало питання про впровадження нових методів бібліографічного інформування, зокрема надання колективної та індивідуальної інформації. Це питання слухалося на засіданні Бібліотечної ради та на Вченій раді інституту. Результатом обговорення стало рішення щодо зміни форми подання колективної та індивідуальної інформації. Колективне інформування, яке раніше здійснювалося шляхом випуску бюлетенів нових надходжень для окремих факультетів, замінено наданням бібліографічної інформації безпосередньо співробітникам окремих кафедр, що забезпечувало оперативність інформаційного забезпечення наукових працівників. Ці повідомлення готувалися на спеціальних бланках і містили списки літератури, отриманої бібліотекою впродовж останніх двох тижнів, за спеціальностями кафедр. Протягом 1950 року вийшло 28 таких бюлетнів, які містили 911 назв книжок, а також 238 інформаційних продуктів про нові надходження, що охопили 2.614 назв видань. У 1952 році кафедри інституту отримали від бібліотеки 665 бібліографічних повідомлень про нові надходження, які допомогли кафедрам в їх роботі, а також в поповненні кафедральних бібліотек. У 1953 році кафедрам було надано 653 бібліографічних повідомлень.

З 1948 року бібліотека розпочала створювати бібліографічні огляди нових надходжень і публікувати їх у малотиражній газеті ЛПІ «Радянський студент». Ці огляди містили анотований перелік 8–10 найактуальніших книжок, отриманих бібліотекою впродовж тижня. Так, у 1949 році було опубліковано 32 таких

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

огляди, що охоплювали 376 назв видань. З метою популяризації наукових праць інституту бібліографами була підготована стаття для малотиражки інституту «Нові книги вчених інституту»².

З 1953 року у газеті «Радянський студент» розпочинає систематично друкуватися рубрика «На допомогу пропагандисту і агітатору академічної групи», що містила списки літератури. У звіті про роботу бібліотеки за 1953 рік зазначається «Ці списки користувалися великою популярністю. За свідченням редакції газети, тиражі номерів газет, де було надруковано такі списки, розходилися дуже швидко, на чергові номери робилися попередні замовлення від комсоргів та агітаторів груп»³.

З 1947 року бібліотека щоквартально випускала бюлетені нових надходжень, що виходили у 7 серіях. Шість серій – за профілями факультетів, сьома серія – література суспільно-політичної тематики за профілем загальноінститутських кафедр. Бюлетені друкувалися на друкарській машинці. Стандартна обкладинка виготовлялася у друкарні. У 1949 році було випущено 22 бюлетені, що охоплювали 2.850 назв видань. У 1953 році у зв'язку з відсутністю можливості розмножувати це видання, бюлетень не виходив.

У 40-х роках бібліотека розпочала укладати бібліографічні покажчики.

У 1949 році було укладено і в 1950 році вийшов друком бібліографічний покажчик «Львовский политехнический институт – отечественной науке и промышленности» (1939–1949) – покажчик друкованих праць професорсько-викладацького складу інституту, випуск якого було приурочено до 10-ліття возз'єднання українського народу у єдину Радянську соціалістичну державу⁴. Покажчик містив бібліографічні описи монографій, статей, тез та планів доповідей, а також авторських свідоцтв наукових працівників інституту. Усього до покажчика

увійшло 422 бібліографічних описи. Показчик було видано друкарським способом.

У 40-х роках у бібліотеці готувалися інформаційні показники, що містили відомості про склад журнального фонду бібліотеки. Зокрема, було укладено «Указатель периодических изданий, хранящихся в фонде Научно-технической библиотеки ЛПИ». Випуск 1 «Издания за 1840–1939 гг.» було видано у 1940 році⁵. Випуск 2 «Издания за 1940–1949 гг.» вийшов у 1949 році⁶. Цей показчик охоплював технічні журнали різними мовами і містив: вип. 1 – 478 назв; вип. 2 – 433 назви. Описи в цьому показчику було розташовано за тематично-алфавітним принципом. Укладалися також «Указатели периодических изданий, выписанных Научно-технической библиотекой ЛПИ за год», який почав виходити з 1949 року і містив 367 назв періодичних видань. Ці показники виходили у машипописному варіанті і продовжували виходити до 1960 року.

У 40–50 рр. бібліотека уклала також рекомендаційні списки літератури. Так у 1950 році було укладено списки: «Видатний російський фізик А.С. Попов», «Перше травня», «Видатний перетворювач природи І.В. Мічурін» та багато інших.

Бібліографічна робота бібліотеки тісно пов'язувалася з планом роботи інституту. Відділ бібліографії організовував бібліографічне обслуговування заходів, що проводилися в інституті. Так, наприклад, до наукової конференції ЛПІ у березні 1951 року було складено список літератури на тему: «Праці т. Сталіна з питань мовознавства – новий видатний внесок до скарбниці марксизму-ленінізму», який було видано друкарським способом накладом 300 примірників, а також рекомендаційний список літератури на тему: «Передовые идеи Н. Лобачевского – орудие борьбы против идеализма в математике». У 1952 році було укладено 8 рекомендаційних списків літератури до ювілейних та пам'ятних дат. Так, наприклад, до теоретичних семінарів з вивчення праці Сталіна

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

«Економічні проблеми соціалізму в СРСР» підготовлено список літератури, який було розмножено на склографі накладом 200 примірників. У 1953 році бібліотека уклала рекомендаційний показчик за тематикою теоретичного семінару на тему «Марксистсько-ленінська теорія з національного питання» (наклад 300 примірників). Загалом у 1953 році бібліотека підготувала 13 рекомендаційних списків літератури, як з суспільно-політичної тематики, так і з науково-технічної.

У 1953 році було розпочато підготовку видання бібліографічного показчика до 300-річчя возз'єднання України з Росією, який вийшов друком у 1954 році⁷.

Одним із головних завдань, що стояли перед відділом бібліографії у цей період, було створення довідково-бібліографічного апарату, як бази для довідкової і інформаційної роботи. Комплектування бібліографічних джерел у 1949 році значно збільшилося порівняно з попередніми роками, зокрема за рахунок коштів науково-дослідного сектора інституту було передплачено:

1. «Новости технической литературы» (усі серії) - сигнально-бібліографічний щомісячний журнал, який з 1936 року видавала Державна наукова бібліотека Міністерства вищої освіти (Москва, з 1958 р. – ДПНТБ СРСР). Це видання виходило до 1954 року в 6 серіях з різних галузей промисловості.

2. Літописи – усі видання Всесоюзної книжкової палати та Книжкової палати УРСР.

3. Бібліографічні бюлетені Державної бібліотеки СРСР ім. Леніна та Всесоюзної бібліотеки іноземної літератури.

4. «Советская книга» – універсальний критико-бібліографічний журнал, який виходив з 1946 по 1953 рр.

5. «Техкарт ГНБ МВО» – анотовані друковані картки іноземної літератури, які з 1929 року випускала Державна наукова бібліотека Міністерства вищої освіти (Москва). За основу було взято американську бібліографічну картотеку «Engineering Index Service», що відображала світову літературу з

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

техніки. У ДНБ МВО її доповнювали радянськими виданнями. Картотека «Техкарт» виходила до 1954 року.

6. Ановані друковані картки Держкультпросвітвидава.

7. Друковані картки Книжкової палати УРСР.

З 1953 року почали передплачувати друковані картки Всесоюзної книжкової палати на статті та рецензії, друковані картки на статті з іноземних журналів (ДПНТБ СРСР) та «Ежегодники книги СССР».

Одночасно з цими виданнями бібліотека отримувала велику кількість бібліографічних видань окремих бібліотек та установ, заповувала друковані бібліографічні покажчики. Бібліотекарі відзначали слабе використання читачами бібліотеки бібліографічних матеріалів, тому у 1949 році з метою пропаганди бібліографічних матеріалів та на допомогу науковій роботі інституту бібліотека уклала спеціальний покажчик «Указатель библиографических материалов в помощь учебной и научной работе», який містив 47 анованих описів найважливіших бібліографічних видань універсального характеру, а також суспільно-політичної, природничої та технічної тематики.

З цією ж метою у бібліотеці було встановлено постійно діючий стенд-виставку, який знайомив з основними методами бібліографічного обслуговування читачів, найважливішими наявними у фонді бібліотеки бібліографічними виданнями, а також переліком та зразками бібліографічних праць, укладених бібліотекою. У читальному залі наукових працівників було організовано постійну виставку останніх номерів бібліографічних журналів. Бібліотека інформувала кафедри інституту про отримання бібліографічних матеріалів з окремих тем. Так, наприклад, «Сводный указатель библиографических работ технических библиотек Москвы» використовувався багатьма кафедрами інституту. Тільки кафедра «Технологія машинобудування» у 1952 році замовила за цим покажчиком вісім бібліографічних списків.

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

Під час анкетного опитування читачів, що проводилося у період підготовки до читацької конференції, яка відбулася в бібліотеці в листопаді 1952 року, з'ясувалося, що студенти перших курсів мало користуються бібліографічними матеріалами. Було прийнято рішення про те, щоб під час проведення бібліотекарями на початку навчального року бесід в студентських групах, акцентувалась особлива увага на ознайомленні студентів з бібліографічною роботою бібліотеки. На початку 1952/1953 навчального року у газеті «Радянський студент» було опубліковано статтю працівників відділу бібліографії «Як користуватися бібліографією»⁸.

Велику увагу бібліотека надавала веденню бібліографічних карток. У відділі бібліографії цього періоду велися наступні картотеки:

1. Генеральна картотека технічної літератури. Основою для цієї картотеки були анотовані друковані картки «Техкарт». Окрім цього картотека доповнювалася картками Книжкової палати УРСР. Картотека містила описи новинок вітчизняної та зарубіжної науково-технічної літератури, як книжок, так і журналів. Картки в картотеці розташовувалися за предметним принципом, у межах рубрик – за алфавітом. У 1949 році у картотеці було 3.600 рубрик (у 1950 – 4.000, у 1951 – 4.200) і нараховувалося 45.000 карток (у 1950 – 57.000, у 1951 – 132.000, 1952 – 180.000). У 1953 картотека налічувала 220.000 карток і складалася із 4.500 рубрик.

Ця картотека надавала велику допомогу у науково-дослідній, навчальній та виробничій роботі. Коло читачів, які користувалися цією картотекою, було дуже широким. Наукові працівники інституту зверталися до «Техкарт» для підбору літератури з різноманітних тем. Наприклад, доктор технічних наук Ю.Т.Величко, працюючи над питанням чотириполосників, постійно використовував інформацію з цієї картотеки. Студенти користувалися картотекою під час роботи над курсовими і дипломними проектами. До неї часто зверталися інженерно-

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

технічні працівники підприємств Львова. Наприклад, у 1952 році за допомогою картотеки «Техкарт» інженерам електролампового заводу було надано бібліографічну інформацію про люмінесцентні лампи.

2. Алфавітна картотека творів Й.В. Сталіна. Для цієї картотеки розписувалися томи «Творів» Сталіна. Картотека містила бібліографічні описи російською і українською мовами.

3. Алфавітна картотека творів В.І. Леніна російською мовою представляла весь зміст 4-го видання його повного зібрання творів.

4. Систематична картотека «Історія вітчизняної науки».

5. Алфавітна картотека «Праці вчених Львівського політехнічного інституту», що відображала друковані праці викладачів університету, містила відомості з 1945 року.

6. Тематична картотека суспільно-політичної літератури. Формувалася шляхом описування книг, брошур та періодичних видань, і містила картки з бібліографічними описами на видання, що пізніше входили до бібліографічних рекомендаційних списків, оглядів та повідомлень, що уклдала бібліотека.

7. Картотека виконаних довідок.

8. Тематична картотека «Індивідуальна бібліографічна інформація».

У головному читальному залі велася картотека постанов партії та уряду.

У документах бібліотеки цього періоду наголошується на головних труднощах в розгортанні бібліографічної роботи. Зокрема, відзначалась наявність у інституті дуже широкого профілю підготовки фахівців (понад 24 спеціальності) та широкий спектр галузей знань, що входили до навчальних планів, недостатність штату відділу бібліографії та відсутність бібліографа – фахівця з технічної книги. Необхідність підбирати літературу з великого кола різноманітних питань унеможливило спеціалізацію бібліографів, що, безперечно,

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

впливало на якість виконання такого напрямку бібліографічної роботи, як індивідуальне інформування. Ще однією з причин, що ускладнювали бібліографічну роботу, була відсутність копіювального апарату для тиражування бібліографічних матеріалів, особливо «Бюлетенів нових надходжень» та рекомендаційних списків. З цієї причини бюлетені виходили нерегулярно та обмеженим накладом.

Незважаючи на те, що адміністрація бібліотеки та працівники відділу бібліографії вжили цілу низку ефективних заходів, у звітах того періоду відзначається, що пропаганда бібліографії проводиться недостатньо і несистематично.

У лютому 1953 року Рада науково-технічної бібліотеки Львівського політехнічного інституту прийняла постанову «Про роботу бібліотеки в 1952 році і план на 1953 рік», у якій, зокрема, говориться, що у зв'язку з недостатньою кількістю штатних одиниць, існуючою кількістю бібліографів неможливо забезпечити у повному обсязі усі форми бібліографічної роботи. Тому було прийнято рішення про перегляд форм бібліографічних матеріалів, які укладає відділ бібліографії, зменшено їх різноманіття, надаючи можливість бібліографам зосередитись на головних і основних формах роботи: інформуванні про нові надходження та укладанні рекомендаційних покажчиків. Рада вважала за доцільне припинити здійснення індивідуального інформаційного забезпечення для невеликої групи наукових працівників, оскільки ця трудомістка робота вимагала багато часу і відволікала від інших, важливіших форм бібліографічного обслуговування широкого кола читачів.

Відділ бібліографії у 1953 році запропонував укладання серії покажчиків літератури з окремих актуальних питань. Рада бібліотеки схвалила цю ініціативу та затвердила запропоновану тематику покажчиків на 1953 рік.

Наприкінці 50-х років ХХ ст. у відділі бібліографії і далі працювало тільки 4 бібліографи, тому збільшувати обсяги

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

бібліографічного інформування не було можливості. Бібліографічна робота бібліотеки зводилася до видачі довідок (у 1958 р.– 670), формування бюлетенів нових надходжень (1958 р.–5) і списків літератури (12 в рік), укладання покажчиків періодичних видань (1958 р.– 1).

У 1959 році ситуація почала змінюватися на краще. Штат відділу бібліографії зріс до 6 працівників (3 старших бібліографи, 3 бібліографи). У плані роботи на 1959 рік одним із головних завдань бібліотеки зазначено «докорінно покращити бібліографічне обслуговування вчених, у першу чергу налагодження інформаційної бібліографії»⁹. Було заплановано випустити 9 інформаційних бюлетенів нових надходжень, складено пам'ятку студенту I курсу про роботу з бібліографічними матеріалами.

Добре організована бібліографічна робота наприкінці 40-х – початку 50-х років ХХ ст. продовжувала розвиватися і в наступні періоди діяльності бібліотеки.

Список використаних джерел:

1. Паперний Є. Бібліотека і життя / Є. Паперний // Рад. студент. – 1952. – 12 трав.
2. Долматова Л. Нові книги вчених інституту / Л. Долматова // Рад. студент. – 1952. – 21 листоп.
3. Информационный отчет за 1953 год / Львов. политехн. ин-т. Науч.-техн. б-ка. – Львов, 1954. – 54 с.
4. Львовский политехнический институт – отечественной науке и промышленности 1939–1949 гг. : библиогр. указ. / Львов. политехн. ин-т, Науч.-техн. б-ка. – Львов, 1949.
5. Указатель периодических изданий, хранящихся в фонде Научно-технической библиотеки ЛПИ. – Львов, 1940. – Вып. 1. Издания за 1840–1939 гг. – 96 с.

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

6. Указатель периодических изданий, хранящихся в фонде Научно-технической библиотеки ЛПИ. – Львов, 1949. – Вып. 2. Издания за 1940–1949 гг. – 60 с.

7. 300-річчя возз'єднання України з Росією : реком. покажч. л-ри (Книги, журнальні та газетні статті, опубліковані до 1 лютого 1954 р., що є у фондах науково-технічної бібліотеки ЛПИ) / Львів. політехн. ін-т, Наук.-техн. б-ка ; уклад.: Л.М. Долматова, Є.Є. Моторна. – Л., 1954. – 34 с.

8. Долматова Л., Іванова Н. Як користуватися бібліографією /Л. Долматова, Н. Іванова // Рад. студент. – 1952. – 6 жовт.

9. План работы Научно-технической библиотеки Львовского политехнического института на 1959 год. – Львов, 1959.